

Вікентій Прерозумний (скорочено)

Ярослав Стельмах

*Ярослав Стельмах
Вікентій Прерозумний*

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*

Казкова повість про пригоди, яких зазнав піонер Віка, єдиної сумнящуюся у доцільності обов'язкової освіти і возмниша о собі премного.

I

Жовтневого полудня Віка йшов додому. Не радував погожий суботній день, ані завтрашній вихідний. На душі шкребли коти: брудні й жилаві коти задвірків і горищ, коти, які наповнюють вулиці нявчанням уночі. Причиною була сьогоднішня розмова із класним керівником – Людмилою Петрівною. Після п'ятого уроку вона говорила, що четвертий клас – поріг зрілості. Після четвертого Вікентій буде у п'ятому і стане зовсім дорослим. А його ставлення до навчання дуже погане. Вчителька розуміла, що недавно було літо, Віка відвик від навчання. Вона ставить в приклад Мишка, котрий все літо писав оповідання про природу, Сашка, котрий ліпив скульптура. І нічого, що описи природи позичені у Гоголя, а Сашко ліпив себе. А що ж улітку робив Віка? Керівничка хотіла знати, чим живе, про що думає, чому віддає вільний час Вікентій.

Віка мовчав, бо літом він гуляв, грався з хлопцями, ходив у кіно, дивився телевізор, бігав, стрибав, повзав, лазив по деревах, катався на велосипеді, їздив до бабусі в Малин. І не думав розвивати в собі почуття прекрасного.

Вчителька запитувала, чому в хлопця погані оцінки з математики, з української, з природознавства, з історії. Вважала його не дурним хлопцем. І вчителі вважали, що він може гарно вчитися. Просила підтягнути навчання.

Вікентій пішов у сквер. Він роздумував, що на цьому місці колись було старе місто, залізна брама. Але навіть найкращий і найточніший підручник у світі не передасть поховане віками життя.

Віка поминув старовинні руїни, пройшов у глуху алею і опустився на лаву. Додому йти не хотілося.

Було безлюдно, сонце припікало, і Віка замислився. Та не про розмову з учителькою і не про оцінки. А про почуття приреченості, яке опанувало хлопчиком. Вчитися не хотілось, а нікого ж це не обходить. Ніхто не додумувався запитати його: "Чи хотів би ти не вчити на завтра англійську? Чи погодився б ти не піти завтра до

школи?". Зате кожен цікавиться: "Ти вже зробив уроки?", "Ну як, багато двійок нахапав?".

"Як багато від нас вимагають, — думав Віка. — А яка сила-силенна предметів! Одразу й не перелічиш. А що ж буде попереду в старших класах?"

Погляд хлопця спинився на стародавніх руїнах, і думки трохи змінилися. Хлопець думав, що в стародавні часи було легше вчитися: вмієш рахувати, отже знаєш математику, історія тоді була куца, іноземних мов не було. А якщо додати Вічині знання з інших предметів, кількість побачених кінофільмів, телепередач, уміння кататися на велосипеді і на роликах.

Уявив, якби з'явився у своєму місті у XII-XIII століттях. Ким би він тоді був? Звісно, князем ні, але першим міністром чи боярином – точно. Казали б: "Такий малий, а такий мудрий". Чого б тільки хлопець їх не навчив! Віці стало приємно від цих думок. Поганий настрій зник і Віка побіг.

Хвилин із п'ять розглядав усе, але нічого особливого не побачив. Знайома вуличка спускалася до пустирища, де хлопці палили вогнища, пекли картоплю й рили окопи. Коло дошки об'яв хлопець зупинився. На ній нічого цікавого ніколи не було. Тут була афіша про концерт заїжджої співачки, котрій Віка домалював окуляри. Раптом збоку хлопець помітив наклеєний папірець, а на ньому напис: "Тільки сьогодні проїздом! З 14.00 до 15.00 у нашому місті, в приміщенні пункту прийому склопосуду (вул. Південна) ПРОДАВЕЦЬ ЧУДЕС".

Віка не розумів до чого склопосуд і продавець чудес? Халабуду склопосуду хлопець знав, вона стояла в кінці вулиці, саме на пустирі. В ній сидів здоровенний дядько й причіпливо оглядав кожну принесену йому банку чи пляшку. О другій годині йшов на обід, а о третій повертався. Хлопців він лаяв і не дозволяв бавитися поруч. То чому ж чудеса продаються саме в цьому місці?

Віка підрахував, що зараз саме близько третьої. Він дременує вулицею вниз, до зеленої будки, в якій, якщо вірити оголошенню...

Будка була на місці. Але на дверях не висів замок, і від протягу вони злегка рипуче прочинялись, хлопець навіть трохи злякався. Довкола не було нікого. Віка постукав. Хтось промовив: "Спробуйте-спробуйте!". Переступивши поріг, Віка у півтемряві побачив молодика із джанджуристою борідкою та довгим волоссям. Він одягнений був у майку з буквою "Д" і спортивні штани, а на ногах були пишні ботфорти з острогами. У руці мав бутерброд. Молодик сказав, що радий приходу хлопця і його спостережливості. Бо минулого тижня Віка не був таким спостережливим, не побачив оголошення про екскурсію на електростанцію. Звідки молодик це знав?

Молодик ще й розповів, що без спостережливості ми багато втрачаємо, не можемо як слід прислужитися людству.

"Звідки ви про мене знаєте?" — поцікавився Віка. Молодик пояснив, що п'ять хвилин тому не здогадувався, що існує школяр Віка. Але щойно він переступив поріг, як молодикові вже все про Віку відомо. А на стіні з'явився напис: "Користуйтеся послугами бюро чудес! Наші чудеса – найкращі! Молодик додав, що для нього людина,

її думки, бажання — це все. Його обов'язок – допомогти вибрати, що кому потрібно.

Віка запитав про дивний одяг молодика. На це чоловік відповів, що недавно був в епосі Людовика XIV і не встиг перевдягнутись. Він шмигонув за ящики і з'явився знову у зелених оксамитових пантофлях із загнутими носачами, на плечах мав довгий смугастий халат, а на голові чомусь була пожежна каска початку століття (вдягнута через поспіх).

Чоловік попередив, що чудеса не продає, а дарує. Назва "продавець" — просто традиція. Подарувати може усе в розумних межах.

Віка забажав канікули або відмінні оцінки, але глянувши на обличчя чарівника, передумав, адже такі бажання неважливі.

Чоловік пояснив, що своїми чудесами хоче принести якомога більше користі, а бажання Віки надто примітивні. Для Віки потрібно якесь внутрішнє переконання, таке, що згодилось би у подальшому житті, якийсь урок. Віка дозволив чарівникові вибрати щось на власний смак. Раптом чоловік безцеремонно став підштовхувати хлопчика до виходу.

Віка незчувсь, як опинився надворі. І збагнув — йому ж так нічого й не подарували! Повернувшись до дверей, побачив здоровенний замок. закричав: "Дядю! Відчиніть!". Ззаду почув сердитий голос. Це був приймальник посуду. Дядько грюкнув дверима, хлопця не пустив всередину, хоч подумав, що Віка приніс пляшки. Хлопця прогнали.

Віка підхопив свій портфель і кинувся геть. Він одбіг, озираючись на приймальника, аж раптом відчув під ногами порожнечу і впав у одну з виритих хлопцями ям.

Віка на дні подумав із неприємністю, що сердитий дядько зловтішається з падіння у своїй буді. Але коли хлопець виткнув голову у світ – остовпів.

Приймальника посуду не було, будки теж. Навколишня місцевість змінилася теж. Пустир з безліччю ям і вибоїн перетворився на порослий травою й чагаром видолинок. Повернувшись до рідного містечка, хлопець відчув страх. Знайома дорога ніби запала у землю, будиночки взагалі зчезли. Всюди були кущі і рідкий перелісок.

Покинувши портфель, Віка кинувся вгору дорогою і подолав підйом. Над самою дорогою здіймалася міцна кам'яна башта з важеною прочиненою брамою, крізь яку йшли всі, хто хотів до міста. Біля брами було двоє дядьків у шоломах і кольчугах, з мечами. Віка подумав, може це кінозйомка, але апаратури не було ніде. Хлопець стишив ходу, коли це один із вартових спитав: "Ти хто еси?"

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

II

Хлопчик спробував приязно всміхнутися і справити гарне враження, але вартовий дивився на Віку з недовірою. На запитання "То хто ж ти такий?" хлопчик пояснював, що він Віка, вчиться в школі, йде додому на вулицю Бочарну. Він розумів, що говорить плутано. Один вартовий боляче вхопив Віку за руку, бо думав що це вивідувач, шпигун. Хлопчику зв'язали руки, а ім'я Віка назвали поганським. Другий вартовий гукнув

когось на коні. Хлопчину закинули на рисака животом донизу. Наказали везти до князя. Верхівець помчав. Віка бачив дорогу, земляний вал, тини, халупи, якісь люди у дивному вбранні. Відчував себе у фільмі.

Кінь поминув землянки, далі хати були показніші й просторіші. А ближче до центру жили найбагатші. Біля якихось воріт вершник наказав відчинити. Кінь вбіг у широкий двір і завмер коло ґанку, кладеного з колод, просторого, гарного. Широкі сходи вели до розписних дверей. За теремом, були дерев'яні прибудови, комори, стайні. Прискочив звідкись хлопчина років десяти-одинадцяти у полотняній сірій сорочці, зиркнув з цікавістю на Віку.

Віку привели до зали. Трійко чоловіків дивилися на прибульців.

Перший — худорлявий і сивуватий, невисокий на зріст, у багато розшитій одежі, сидів у кріслі (це був князь). Другий — червонолиций череватий здоровань — стояв поруч (боярин Онисим). Третій же, у якомусь непримітному довгому аж до п'ят балахоні, сидів оддалік за невеличким столиком (літописець, який усе записував на пергамент). Рудувата довга й рідка борода його (Віка помітив, що всі чоловіки тут носили бороди) спочивала на розкритій книзі.

Вершник сказав до першого, що затримали вивідувача. Чоловік з рудою бородою підскочив і запитав Віку, в кого хлопчик на службі? Віка сказав, що не шпигун. А князь запитав: "Куди ти йшов?" і звелів розв'язати руки.

Віка здогадався, що якимось дивом опинився в епосі Київської Русі. Він розумів складність свого становища. Опинитись одному, без друзів, без знайомих, без батьків казна-де — ні, це не найкраще, що міг подарувати йому дарувальник чудес. Хлопчик згадав, що мріяв про це. І це щаслива нагода навчити своїх пращурів досягненням науки й техніки.

Череватий здоровань Онисим сказав, що бачить по очах хлопця, що той щось вигадав. "От кабан гладкий", — подумав чемненько Віка. І відповів: "Іду я з тих країв, де люблять слово ласкаве і звикли людей стрічати за розумом". Князеві сподобалися ці слова. Далі Віка сказав: "Знаю я надзвичайно багато і готовий усіма своїми знаннями із вами поділитись. А те, що я вивідувач, то це чиста вигадка і наміри в мене найкращі і щиросерді". Хлопчик почав розказувати про електрику, про радіо, про автомобіль. Онисим-боярин дуже недовірливо слухав ці слова, а князь сказав: "Відчуваю — правду мовить отрок. Хіба можна таке вигадати? Словечка оці... їх не вигадаеть, це знати треба. Правда?.. Тебе як звуть?". Хлопець відрекомендувався і розповів ще й про телефон, телевізор, парове опалення, ліфт, холодильник, кавомолку, кіно, консерви, поїзд, трактор, жувачку, кіндер-сюрприз...

Віка так захопився власною розповіддю, що й незчувсь, як до зали набилосся повно люду. Бояри, воїни, місцева знать, челядь стояли упереміш і мовчки дивилися на Віку. Цікавість і захват читались у їхніх очах.

Князь покликав княжича – хлопця трохи старшого од Віки, із чималою книгою під пахвою. Князь поставив синові у приклад Віку. А коли Віка розповів, що й книг із п'ять за літо прочитав, то князь синові аж запотиличника дав і сказав учитись.

Князь просив Віку лишатися назавжди, все що забажає – отримає.

Та Віка пояснив, що треба йому додому: вчити всяких нерозумних людей, з яких ніякого толку: один скульптури ліпить, другий оповідання пише. Де ж вони такого як Віка ще візьмуть. Князь зрозумів, що у Віки безліч дурних учнів, але в очах княжича Міні Віка прочитав дуже нехороше до себе ставлення.

Князь просив Віку вчити Миню і, якщо Віка хоче, то Миня може прочитати книгу. Та коли Віка побачив букви, то очі в нього полізли рогом. Знайомі букви у тій книзі стояли впереміш із якимись ніколи не баченими, химерними. "Це ж по-староруськи написано!" — здогадався він. Княжич міг розповісти з історії про Олега чи Володимира, про походи Святослава, "Слово о полку Ігоревім", напам'ять міг прочитати "Повість временних літ". На все це Віка лише відповідав "Не треба, іншим разом!".

Князь так просив Віку стати учителем Міні, що аж гривну повісив хлопцеві на шию. Що таке "гривня", Віка добре знав, а от "гривна"... видно річ дуже коштовна й почесна. Також призначив Віку першим своїм радником із пожалуванням йому терема на Заріччі і земель довколишніх.

Віка помітив: бояри, котрі спершу слухали все, пороззявлявши роти, тепер потай перешіптувались, переморгувались, кидали сердиті погляди на хлопця. І хлопця це було занепокоїло, але він перехопив приязний князів погляд. З втішними мислями, сповнений гордості за себе і за свою розумну голову, Віка у супроводі князя й князевого почту ввійшов до стравниці.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

III

Зала, куди всі увійшли була більша від попередньої. На стінах висіли оленячі голови, шкірилися морди кабант та інша звірина, висіли щити й мечі, списи, всілякі воєнні обладунки.

Привертав увагу довжелезний стіл — тягнувся через усю залу аж до дверей. На столі було чимало: веприна, ведмежі шинки, качки, гуси, поросяча печеня, зайці, оленятина, в'ялена й копчена риба, осетри й коропи, солонина, гриби, квашені яблука, киселі та юшки, курячі стегенця й баранячі реберця, не кажучи вже про квас, пиво й меди.

Князеві гості були голодні й витріщалися на їжу. Віка відчув, що і він не пастиме задніх. Та стався один випадок. Поміж іншої челяді, що накривала на стіл, був хлопець, якого Віка вже бачив сьогодні у дворі. Хлопець ніс коржі, а Онисим ледь помітним рухом підставив хлопцеві ніжку. Коржі так і посипалися на долівку. Боярин хотів вдарити хлопчика Линька, але Віка спинив.

Князь потягнув Віку за собою до чільного місця під стіною. Бенкет був на честь дорогого гостя Віки. Зайшли і кілька музик. Полагіднішали обличчя, голосніше загомоніли за столом, а Онисим, перехопивши Вічин погляд, навіть підморгнув йому.

І нараз Віці стало чомусь дуже хороше... Адже тепер він і сам поважна особа —

радник самого князя, княжичів вихователь, власник терема на Заріччі і довколишніх земель. Значить, є в нього розум, знання, освіта. І хай Людмила Петрівна разом із батьками кажуть, що треба вчитися. Віка залишається тут назавжди.

Хлопчик думав: "Може, ви ще вивчатимете колись у школі Віку Мудрого... ні, був уже Ярослав Мудрий... О! Віку Прерозумного. Так, ще отримуватимете двійки за епоху Вікентія Прерозумного".

Князь запитав, коли Віка зможе про все розказати докладно. Хлопчик відповів, що прямо зараз і розкаже. Князь захотів дізнатись про віз, що сам їздить, тобто автомобіль. Віка пояснив, що весь фокус у пальному, у бензині. Заливаєш його у бак, тоді повертаєш ключ запалювання — там же й стартер заодно, тиснеш на педаль газу — і вперед! На додаткові питання Віка відповідав, що автомобіль має чотири колеса, кабіну, руль, мотор. "То від чого ж колеса крутяться?" — спитав князь. Хлопчик сказав: "Ну, згорає там у моторі бензин, — і... якимось їх там крутить. Не знаю...". На запитання, чи побудує Віка їм автомобіль, хлопчик лише заперечно схитнув головою. Ні, автомобіль він зробить не зуміє. Надто складно.

Далі були питання про телефон, чи зможе його зробити хлопець. "Зробити?" — одразу згас хлопець. Він згадав, як одного разу до них приходив лагодити телефон майстер з телефонної станції. Віка тоді з півгодини стовбичив у нього за спиною й безтямно дивився на різнобарвні дротики, клеми й детальки, запхані всередину, але, звісно, що до чого — так і не второпав. "Мабуть, не подужаю", — відповів.

Запитали й про електрику. "Еле-ктрика". — роздумливо протягнув Віка. "Ну, це... Тее... Значить, е-е... Електрика", — проказав, напружуючи пам'ять, і раптом із жахом зрозумів, що якраз до ладу він нічого пояснити і не зможе.

Стало Віці гірко і образливо за те, що він, такий малий і немічний, не може стулити до купи хоч яке пояснення.

Телевізор! Радіо! Ліфт! Холодильник! Кавомолка! Трактор! — мов удари падали на Віку слова, такі складні для нього самого. Схилявся хлопець над столом, відчував, як пекучий сором розливається по його тілу, а щоками повільно котяться зрадливі сльози.

Спроквола звів голову. Із залом коїлося щось дивне — вона клекотіла сердитими голосами, і неприємні за змістом вигукі на Вічину адресу боляче били хлопця по вухах і самолюбству.

— Брехун! Самозванець! Зайдисвіт! Радником захотів стати! Щеня! — линуло до нього звідусіль.

Князь був невдоволений і навіть одсунувся трохи. Онисим назвав Віку гадюкою на грудях князя.

Князь сказав, що ошукав нас цей зайдисвіт, котрого зустріли ми щиро і з дорогою душею. Зранку мала бути скликана рада, яка вирішить, як покарати Віку. А поки кинуть його в поруб. Із хлопчикової шиї князь зняв золоту гривну.

Під повними презирства поглядами йшов Віка з низько опущеною головою у супроводі двох воїв із стравниці.

Ех, не так він заходив до неї!

IV

Отак і скінчилося тріумфальне життя хлопця в хоробах. Дуже безславний кінець. Та хоч засмучений — Віка все ж помітив: його ведуть через чорний хід. Раптом слідом прибіг Онисим і сказав, що князь велів закрити хлопця у прибудові за стайнею, щоб не застудив горло, а то не зможе про автомобілі брехати.

Несильно та невідворотно підштовхнула Віку в спину дужа рука. Віка помітив при світлі оберемок старого сіна й розбиту бочку під стіною. А тоді клацнув знадвору засув, і все поглинула темрява. Віка лишився сам. Він думав, що на лаві у скверику не замислювався про те, що сказав би тим людям минулого, з чим прийшов би до них.

Та в цей час Віка почув шепіт княжича, котрий плакав: "Для чого я маю все це вчити? Навіщо воно мені? Скнієш цілісінькими днями над підручниками, а кому воно потрібно, окрім мого батька і вчителя? Ех, якби я жив у ті часи, коли предки наші не знали грамоти, не вміли лічити, не вчили грецької!" Думки княжича були суголосні з думками Віки у скверику.

Раптом до Віки прибіг хлопчик Линько і сказав, щоб тікав, бо бояри щось там мудрують, хочуть скарати Віку зараз. Вирішили вислизнути хвірткою для челяді. Йшли дворищем, поминали дерев'яні прибудови, клуні, притискалися до них, вслухались у ніч. Але вулицею наближалася міська варта. Кроки, голоси, бряжчання зброї — усе те сунуло зовсім близько. А от і собака біжить, шкірячись, просто на нього. Віка напружився, подався назад, та нараз Линько сказав: "Тихше, Онисиме! Це я". Виявилось, дворові люди назвали так собаку на честь боярина Онисима.

Приятелі вислизнули за хвіртку та пробралися до міського валу. Линько мав мотузку, то якому Віка мав спуститися у рів. Пробралися земляним насипом, уникаючи сторожі і вибралися на вершечок грубезного дерев'яного зрубу.

Линько витягнув з-за пазухи змоток мотузку, один кінець хутко прив'язав до дерев'яної опори, а другий кинув униз, у рів.

Хлопці розпрощалися, Линько сказав, що вірить у все, про що говорив Віка. Линько подарував Віці глиняного свистика-півника, якого зробив сам.

Віка затис у руках мотузку, тоді сів на краєчок валу і поволі сповз у темряву, став спускатися. І коли нарешті торкнувся ногами землі, одним духом перетнув рів, чіпляючись за траву, вихопився крутезним схилом нагору й подався кущами уздовж дороги. Може, якимось чином він знов повернеться додому, у своє століття, побачить маму й тата, піде до школи?..

Та враз з-від міської брами почулися крики, галас, шум. А тоді, холонучи, Віка вловив тупіт копит. Усе ближче! Це погоня за ним.

Його переслідувала охорона на чолі з Онисимом.

З останніх сил рвонувся Віка уперед і відчув, що летить кудись донизу, падав у яму.

Недовго гаячись, чийсь знайомий голос кричав: "А це ще хто там?".

Віка побачив, що знову стоїть в напівтемній буді, геть переповненій ящиками з пляшками та банками, а до нього йде приймальник посуду!

Не тямлячи себе од перестрашу, Віка кинувся щодуху до дверей і вмить опинився

надворі. Хутко роздивився, щоб знов, бува, не трапити до ями та не опинитися іще казна-де і в якому столітті.

Хлопець щось згадав і розчепірів пальці лівої руки — на долоні лежав глиняний свистик-півник...

Віка йшов дорогою дедалі швидше, вже майже біг, і дмухав у свистик, і сміявся. Хлопчик був щасливим, бо біг додому, побачить маму й тата. А день був гарний, сонячний і теплий...

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.